

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'לקוט יוסף'

יום הכיפורים תשע"ט | גליון מס' 103

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי,

טבילה ויודי בערב יום הכיפורים

האם טבילה זו חובה או מנהג? | הזמן הראוי לטבילה | אמירת הוידי במקוה | הוידי בתפילת מנחה | מצוות תוספת יום הכיפורים | הדלקת נרות בערב יום הכיפורים | נשים בברכת 'שהחינו'

ספיקות. ויש שטובלים קודם תפילת מנחה, ויש שטובלים אחרי הסעודה המפסקת, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

ומי שאינו יכול לטבול, מחמת חולי או סיבה אחרת, יצוק על ראשו וגופו תשעה קבים מים, שהם 12.5 ליטר מים, ואפילו מים חמים מותר, ואף ע"י מקלחת, שיבואו מים על כל גופו בשיעור זה.

אמירת הוידי במקוה

לענין אמירת הוידי בתוך המקוה, הנה בית המרחץ של ימינו, שיש בו מים חמים, נפיש זהומא, ואסור לומר בו דברים שבקדושה, ודינו כעין בית הכסא, וכמבואר בירושלמי (פ"ב דברכות): היה יושב בבית הכסא או בבית המרחץ, ושמע רעמים, אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' יצא ויברך, ואם לאו - לא יברך. כי יש רוח רעה מועטת בבית המרחץ, ולכן אסור לומר שם דברים שבקדושה. ומטעם זה אסור לברך ברכת 'על נטילת ידיים' בבוקר או קודם הסעודה, בבית המרחץ או באמבטיה, כי יש שם זהומא.

יש שנוהגים לקבל מלקות במקוה, והוא זכר למלקות שהיו עושים, אך אינו מלקות ממש, כי צריך שיהיה בפני בית דין, כדכתיב 'ונקלה אחיך לעיניך', וזה אינו שייך היום, אלא הוא רק זכר למלקות.

הוידי בתפילת מנחה

במנחה נוהגים להתוודות, בסוף תפילת העמידה, ולומר 'על חטאי', ואומרים זאת קודם הסעודה המפסקת. ומקורו בברייתא (יומא פז ע"ב): תנו רבנן, מצוות וידי ערב יום הכיפורים עם חשיכה, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים, מתוודה קודם שיאכל וישתה, שמא יארע דבר קלקלה בסעודה. הר"ן מפרש שמא ישתכר בסעודה ולא יוכל להתוודות בליל יום כיפור, ולכן מתוודה לפני כן. והרמב"ן הזהיר שחוזרים ומתוודים גם בלילה, שמא חטא בסעודה. והרמב"ם (הל' תשובה פ"ב ה"ז) גורס בגמרא שם, 'שמא יחנק בסעודה קודם שיתוודה', והוא לפי שהטן מקטרג באותה שעה, כמובא בגמרא (קידושין פא.) שהיה פלימו מתלוצץ ביצר הרע, ואמר שבקל יכול הוא לנצחו, ומסופר שם שיום אחד, היה זה בערב יום הכיפורים, בא יצר הרע ונדמה כגוי עני וצעק שיתנו לו לאכול, אמר להם פלימו 'אפיקו ליה ריפתא', תנו לו לחם לאכול, וישב שם בשולחן, וביקש גם יין ונתנו לו לשותות, ועשה עצמו כנחנק ומת. ויצאה קול שפלימו הרג נפש,

שאלה: רבים נוהגים לטבול במקוה בערב יום הכיפורים. האם יש בזה חובה על פי ההלכה, או שזה רק מנהג בעלמא?

האם טבילה זו חובה או מנהג?

תשובה: הרא"ש (פ"ח דיומא ס" כד) הביא דברי רב סעדיה גאון, שטובלים במקוה בערב יום הכיפורים, ומברכים בריך "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על הטבילה". כנראה שרב סעדיה גאון סמך על מה שאמרו בגמרא (ר"ה מד.), שחייב אדם לטהר עצמו ברגל. אולם הרא"ש חולק על רב סעדיה גאון וכתב שאין לברך על טבילה זו, שהרי לא מצינו רמז לטבילה זו לא בתלמוד, ואין לה לא יסוד נביאים ולא מנהג נביאים (סוכה מד.), ואינו עדיף מחיבוט ערבה שמבואר בגמרא (סוכה מד.): "חביט חביט ולא בריך", כי סבר שמנהג נביאים היא. ומה שאמרו בגמרא שחייב אדם לטהר עצמו ברגל, היינו כשיכול לטהר עצמו מכל הטומאות, כולל טומאת מת, ולהזות עליו שלישי ושביעי, אלא שכיום אין לנו טהרה מטומאת מת, וכולנו טמאי מתים, על כן כותב הרא"ש שאין חובה לטבילה זו, אלא שנהגו העולם לטבול, כדי לטהר עצמם, להיות נקיים ביוהכ"פ כמלאכי השרת (עי' במדרש רבה, דברים פרשה ב ס"י לו). ודברי הרא"ש הללו הובאו בטור ונפסקו להלכה בשו"ע (ס"י תרו). ומכיון שזה רק מנהג, על כן אין דיני חציצה בטבילה זו.

ובזה"ק מבואר שישנה מעלה חשובה למי שטובל בערב יום הכיפורים, שמקבל בזה הארת יום הכיפורים, קדושת הנפש, ואף מי שאינו רגיל לטבול במשך שאר ימות השנה, מכל מקום בערב יום הכיפורים ובערב ראש השנה יטבול, להשליך הטומאות והמחשבות הזרות. וזה המקור שרבים נהגו לטבול בערב יום הכיפורים, למרות שאין חובה מעיקר הדין, אבל כך מנהג ישראל מאז, להקפיד בכך, ומי שיכול, אדרבה, תבוא עליו ברכה.

ומכל מקום, כתב בשו"ת מן השמים - לרבי יעקב ממרויש, אחד מבעלי התוספות - (ס"י ה) שהחזנים ושליחי ציבור צריכים להזהר בטבילה זו יותר משאר אנשים.

הזמן הראוי לטבילה

הזמן הטוב ביותר לטבול הוא משעה לפני חצות, אך לא יקדים יותר מדי, כמו שכתב החיי אדם, אלא שיהיה סמוך לחצות או אחרי חצות, אבל יש להזהר שלא יטבול ממש סמוך לחשיכה ויכנס לכל מיני

בין שבת ושאר יו"ט? אלא שנהגו משום גזירה שלא להדליק נרות (עיין בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' שעד), ואנו מנהיגו שמדליקים נרות בערב יוה"כ ומברכים עליהם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום הכפורים.

המרדכי (פסחים סי' תרט, יומא תשכח) כתב שאין לברך, כי זה רק מנהג ואין מברכים על מנהג. וכן הביא הפרי חדש, וכן דעת הגר"א (מעשה רב סי' רה, וכן בביאורו לשולחן ערוך סי' תרי). אבל דעת מרן השו"ע כדעת הרא"ש שצריך לברך, וכן פסק רבינו יוסף חיים בעל ה'בן איש חי', וכך המנהג. ועל כן אין לומר 'ספק ברכות - להקל' ולהדליק נרות ערב יוה"כ בלי ברכה, כי במקום מנהג לא אמרין ספק ברכות להקל, כמו שכתב כיו"ב בשו"ת תרומת הדשן (סי' לו).

ויש שמקשים על כך, שהרי מרן השו"ע סובר שאין מברכים על מנהג, כמו שהובא לענין חביטת הערבה, 'חביט חביט ולא בריך', וכמו כן אנו הספרדים פוסקים כדעת הרמב"ם שאין לברך על ההלל בראש חודש, כי זה מנהג, לפי"ז שואל החכם צבי, איך אנו מברכים 'להדליק נר של יום הכיפורים'? והתשובה היא, כי מעיקר הדין צריכים להדליק נרות בערב יוה"כ כמו בכל ערב שבת ויו"ט, ואותם שנהגו שלא להדליק, הם הוציאו עצמם, ובאמת התקנה היתה להדליק ולברך בכל השנה כולה, ואף בערב יוה"כ אינו מנהג, אלא אדרבה, אלו שנהגים שלא להדליק אצלם זה מנהג. וכיון שכך הוא מעיקר הדין, מברכים על הדלקת נרות בערב יוה"כ.

נשים בברכת 'שהחינו'

ישנן נשים הנוהגות לברך 'שהחינו' בעת הדלקת הנרות, אך אינו נכון, וצריכות לבוא לבית הכנסת ולשמוע ברכת שם 'שהחינו' שמברכים לאחר ה'כל נדרי', כי לא תקנו לברך 'שהחינו' בהדלקת הנרות, ואחרי שבירכו 'להדליק נר של יוה"כ' ומדליקות סמוך מיד עובר לעשייתן, ומה מוסיפות ברכת 'שהחינו', ואינו דומה לקידוש שיש שם תוספת ברכות, אך כאן לא תיקנו חכמים ויש בזה חשש הפסק, ולכן נכון יותר שהנשים לא תברכנה 'שהחינו' בהדלקת הנרות.

ואותן נשים שאינן באות לבית הכנסת, ומברכות 'שהחינו' בהדלקת הנרות, ישימו לב לברך 'להדליק נר של יוה"כ' ולהדליק הנרות ורק לאחר ההדלקה יברכו 'שהחינו', שהרי בברכה זו מקבלות עליהן תוספת יוה"כ ואסורות במלאכה, ואיך יברכו 'שהחינו' וידליקו את הנרות?! ולכן יברכו 'שהחינו' רק לאחר ההדלקה.

ואצל האשכנזים הנשים בדרך כלל מדליקות תחילה ואח"כ מברכות, ולפי דעתם זה שונה מכל המצוות כולם שמברכים עליהם עובר לעשייתן. והגאון רבי איסר זלמן מלאר זצ"ל, בעל 'אבן האזל', שהיה גאון עולם, כשהגיע לארץ ישראל הורה לבנות הבית שבכל פעם בהדלקת נרות ערב שבת ויו"ט ויה"כ, תחילה יברכו ואח"כ ידליקו, כי ארץ ישראל היא אתרא דמרן השו"ע, וכך הוא סובר (עי' סי' רסג), ולכן בארץ ישראל יש לנהוג כמותו. אולם באמת הרבה מרבני האשכנזים לא הסכימו עימו ולא הורו כך, וסמכו על דעת המהר"ו והרמ"א, ולכן דעביד דעביד דעביד דעביד דעביד, אבל להספרדים תחילה יש לברך ואח"כ להדליק, וישנם למעלה משלושים גאונים וראשונים הסוברים שתחילה מברכים ואח"כ מדליקים, ואם יעשו ההיפך, לפי דעתם נכנסים לספק ברכה לבטלה. וכך היה המנהג תמיד אצל הספרדים, כמבואר בדברי הפוסקים, ולכן אין לשנות מהמנהג כולל ערב יוה"כ, שקדום מדליקים ואח"כ מדליקים.

וברח אל מחוץ לעיר, כי חשש משוטרי המלך. בא אחריו היצר הרע ושאלו 'מדוע בכל יום אתה מתגרה בי ואומר גירא בעינא דשיטנא', שהיה צריך לבקש כי רחמנא יגער בשטן ולא הוא. ומכאן למדנו שבערב יום הכיפורים השטן כוחו גדול יותר משאר ימים, ולכן צריך מאד להזהר בסעודה זו.

עמידה בעת אמירת הוידוי

את הוידוי שאומרים במנחה צריך לאומרו מעומד, וישחה בעת הוידוי לאות הכנעה. וכן בכל פעם בתפלות יום הכפורים שחוזר השליח צבור לומר וידוי, צריכים הקהל לעמוד ולהתוודות עמו, ויכה באגרופו על לבו, וטוב שיאמר הנוסח של "על חטא" גם בסדר תשר"ק, כפי שכתב רבינו הרש"ש.

הפסק לקדיש ואמן באמירת הוידוי

אם הוא עומד עדיין באמצע אמירת הוידוי 'על חטא' והשליח ציבור התחיל הקדיש או החזרה, כתב בספר זכרונות אליהו (עמוד יד), וכן במשנ"ב (סי' קלא), שאין לענות אמן אלא כמו שמוותר לענות בק"ש וברכותיה. אך בכף החיים (שם סק"ב) התיר לענות אפילו אמן של כל הברכות, ויש מקום לומר דשב ואל תעשה עדיף, כי הרי אפילו בקדיש וקדושה יש אומרים שאינו חייב לענות בכה"ג, כי העוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא זו רשות להפסיק, ולכן כיון שנחלקו בכך, יענה האמנים כמו בק"ש, כלומר, חמשה אמנים הראשונים של הקדיש, 'הא שמיה רבא' עד 'תברך' ולא עד 'דאמירן בעלמא' כפי מנהגינו תמיד, וכן לא יענה אמן של 'תתקבל' 'על ישראל' ו'הא שלמא', כי הם אינם כל כך חובה אלא רשות, ומ"מ אף אם עונה אמן על שאר ברכות מותר.

הנהגה בסעודה המפסקת

בסעודה המפסקת מטבילים הלחם בדבש או בסוכר, כמו שכתב בספר מטה אפרים (סי' תרה סי"ח). ומכל מקום נכון להביא גם מלח על השלחן, ועל כן לאחר שטיבל בדבש וטעם מעט יטבל עוד במלח.

מצוות תוספת יום הכיפורים

בערב יום הכיפורים יש להקפיד לקבל על עצמו תוספת יום הכיפורים, והיא מצוות עשה דאורייתא, לכולי עלמא, כמבואר בגמרא (יומא פא ע"ב) וכך נפסק ברמב"ם (הל' שביבת עשור פ"א ה"ו), ולפיכך יש להקפיד בכך. ושיעור התוספת הוא 10-15 דקות לפחות לפני השקיעה. ולדעת רוב הראשונים אין זמן מוגדר לתוספת יום הכיפורים, כך כתבו הרא"ש (פ"ח דיומא), התוס', רבי אליעזר ממייץ בספר היראים (סי' קב), והר"ן. אמנם בשיטה מקובצת (ביצה ל ע"א) ומהר"ח אור זרוע כתב שתוספת יוה"כ הוא חצי שעה קודם השקיעה. ולהלכה אין שיעור לתוספת יום הכיפורים, אלא כל שהוא, אך לא יצמצם, אלא 10-15 דקות לפחות לפני השקיעה יאמר בפיו 'הריני מקבל עלי תוספת יום הכיפורים', והאמירה בפה אינה מעכבת, ודי אף במחשבה. ויש אומרים שעצם הדבר שפרש מאכילה וממלאכה, אפילו לא אמר ולא חשב, כבר קיבל עליו בכך תוספת יום הכיפורים.

הדלקת נרות בערב יום הכיפורים

המנהג הנכון להדליק נרות בערב יום כיפור, כמובן עד 20 דקות לפני השקיעה. ובגמרא (פסחים נג ע"ב): מקום שנהגו להדליק את הנר בערב יוה"כ פ - מדליקים, מקום שנהגו שלא להדליק - אין מדליקים. ובאמת מצד הדין היו צריכים לומר שמדליקים נרות בערב יוה"כ, ומה ההבדל